

Mul on elus vedanud

(Ago Peters)

Nii mu sõber Ago väidab. Aga et meist üldse sõbrad said, on kummaline ja tundub uskumatu. Kui kaks meest kiinduvad samasse naisesse, siis pole tavaliselt tüli ja pahandus kaugel. Kui need kaks meest on vanad ja naine noor, võib päris põrgu lahti minna. Meie puhul on teisiti. Küllap sellepärast, et kiindumuse põhjused on erinevad.

Olen taas alanud oma juttu keskelt, minu tüüpiline viga. Veel pole vara pidureid panna ja algusse tagasi tüürida. Küllap lugeja kaasa astub, uudishimu on ju äratatud. Enne lõppu selgub kõik.

Ago Peters on sündinud 1931. aastal Pärnus. Kui aga küsida, kas teda tuleks pidada päritolult maa- või linnapoisiks, tekib kõhk. Elas ikka põhiliselt linnas, aga huvitavamad mälestused pärinevad maalt, kus veetis suved. Vaadelgem kõiki ta noorusradu, kulgegu need külavahelisel kruusateel või siledal sillutisel.

Ago isa oli Pärnus taksojuht. Ühe masina rooli keeras ise, teise jaoks oli palgatud juht. Nelja-aastase külakooli haridusega mees oli õppinud hoolsalt katekismust ja ilukirja. Ago mäletamise kohaselt kirjutas ta väikeste vigadega, kuid käekiri oli haruldaselt ilus. Rõhutas alati, et temal pole haridust, aga lapsed peavad selle saama. Ago puhul ta lootused täitusidki. Neli aastat noorem õde omandas küll keskhariduse, siis aga abiellus ja õppimisega oli lõpp. Pärast kolmanda lapse sünnitamist tegi siiski läbi kolmeaastase medõdede kooli ja töötas haiglas lasteosakonnas.

Pärnus elas pere enam-vähem kesklinnas, üsna Koidula platsi lähedal. See oli üks dr Nirgi majadest sillutamata Väike-Posti

tänaval. Kanalisatsiooni elamutes tollal veel polnud, korralik vanaaegne ühe auguga kemmerg oli küll majas sees, polnud tarvis talvel õue joosta. Külmal oli niigi, see asutus oli kütmata. Vett tõi isa kaelkookudega pumbast, mis paiknes kaks kvartalit eemal. Ago tassis piimaämbriga. 1939. aastal valmis isa oma viie korteriga maja, seal oli juba kanalisatsioon, soe ja külm vesi.

Mis aastal see olla võis, kui ühissaunas hakkasid naised Ago emale ütlema, et see poiss on liiga vana naistesaua jaoks? Iga tahes oligi isaga palju etem käia. Isa ostis poisile limonaadi, mida see siis limpsis, kui isa end masseerida lasi.

Ago meenutab mõnusa muigega, kuidas kord ema manitses teda ühel pühapäeva hommikul, et ärgu nüüd aknast välja vaa-daku. No sellise ütlemise peale sa lausa pead vaatama. Nojah, sibi-kolla oli oma villkopatöö lõpetanud ja läks mööda. Eks ta kullakoormast natuke midagi ikka munakividele ka loksus. „Kuidas ma seda villkoppa peaksin praegu oma lastele kirjeldama,“ naerab Ago, „enne tuleb teaduslik loeng maha pidada.“ Jah, linnas olid need kullakambrid küllaltki sügavad, seepärast pidi villkopp olema üsna pika varrega ja selle käsitsemine nõudis omamoodi meisterlikkust.

Ja siis oli veel majas selline asutus nagu rulliruum, jälle midagi, millest nooremad inimesed tuhkagi ei tea. Agogi pandi vahel pesu rullima. Meeldivam oli siiski, kui seda tegi keegi teine ja poiss pidi raskuseks peal istuma, sai sõita. Ka kolginui oli majas olemas. Linane pesu oli väljas kuivatatult kange, tuli selga panemiseks pehmeks taguda. Ago pidi pärast aitama emal neid kokku panna – jälle üks vanade inimeste viis oma lapsi kiusata.

Neid kiusamisviise oli teisigi. Nagu lõngakerimine näiteks. Ema keris, pojake seisku, käed laiali, ja hoidku lõngavihti. Liigutada ei tohi, anna ainult kordamööda ühe või teise käelaba juurest järele. Lausa hiina piinamine.

Igav oli poisikesele ka nn videvikupidamine. Kui väljas läks hämaraks, ei pandud lampi liiga vara põlema, petrool oli kallis.

Täiesti tegevusetu aeg. Lugeda ei saanud, vahi aknast välja, ehkki midagi näha polnud. Püüan sõpra mõista, kuigi mu enda lapsepõlvemälestuste kõige eredam osa pärineb just sellest tavast. Paras sulle, Ago! Kes sul käskis sündida Pärnu taksojuhi perre. Kõnnu postitalus oleksid saanud elukooli parimad õppetunnid. Nüüd loe, mis ma mujal olen kirjutanud, ja kahetse, et elu on sind nii paljust heast ilma jätnud.

Oli ka meeldivaid mälestusi. Kui Ago talvel pärast sangarlikku võitlust lumesõjas tuppa tuli, pandi väsinud sõjamees ahjusuu ette istuma. Ahjus hõõgusid söed, jalatallad määrati hanerasvaga sisse ja seal sai neid soojendatud. Ikka lootuses, et ehk on homme veel sulailm ja siis saab iga vaenlase kants vallutatud.

Kui aga lõpuks iga lumeraas oli sulanud ja nurmed haljendama löid, saadeti linnalaps onu tallu. See paiknes Audru või Sauga vallas, Ago pole päris kindel. Talutare nägi välja täpselt nagu Vargamäe Andrese oma Tammsaare tuntuimas teoses: suur ristpalkidest peretuba, kivipõrand, päratu leivaahi ja tagakamber, kus magati. Suurest toast pääses rehealla, seal valmistati puupliidil perele toitu. Heinad olid üleval lakas. Sügisel peksti kootidega reht, kuni rehepeksumasin selle töö üle võttis. Kahtlen natuke, kas Ago nooruses enam kootidega reht rabati. Ehk silmas neid vanaaegseid tööriistu ja andis fantaasiale vaba voli. Olgu, tema jutt, tema vastutus.

Onunaine oli kibe lüpsja. Kui Ago teda lüpsiajal vaatama läks, küsis poisilt, kas see piima tahab. Muidugi tahtis, Ago on siinamaani suur piimasõber. Onunaine juhtis piimajoa poisile otse nisast suhu. Ago on peale mu enda ainus inimene, kes on tunnistanud, et talle lüpsisoe piim maitses. Pärast muidugi lasti piimamannerg sügavasse kooguga kaevu jahtuma. Piima hapendati, tehti taluvõid. Ago mäletab, et on küllalt võimasina vänta ringi ajanud.

Kevadeks oli laut nii sõnnikut täis, et lehmad olid vaata et sarvipidi laes kinni. Sõnnikuveost tuli ka Ago- poisil aktiivselt

osa võtta. Juhtis hobuse põllule, ise kõndis koorma kõrval. Püsti-jalu tagasisõidu lõbu jaoks peeti teda siiski liiga nooreks. Korra juhtus selline lugu, et üks vankriratas kaldus kraavi ja koorem vajus sinnasamasse, hobune ei jaksanud seda välja tõmmata. Onu pidi appi tulema. Onul oli sünnivea tõttu üks jalg lühem, käis karguga. Ehk see põhjustaski ta ägedavõitu iseloomu. Onu kukkus hobust karguga taguma, Ago seisis kõrval ja nuttis, tal hakkas loomast hale. Kuidas vanker tagasi teele saadi, seda ta ei mäleta, kuid rõõmustab, et tal lubati edasi töötada. Onu oli muide ka küla rätsep, käis rahvale ülikondi õmblemas.

Talus suvitas ka keegi lihunikutütar Pärnust. See oli Agost mõned head aastad vanem. Poisile ei meeldinud tema seltskond, aga ikka trügis ligi. Oli tal pissihais juures või midagi muud, kuid ta ei lõhnanud hästi. Kiitles, et isa toob talle tapamajast verd koju ja tema joob iga päev kruusitäie, see pidavat olema tervislik. Ago meelest oli see hoopis jube.

Sakslaste ajal oli Voldemar Ernesaks, hilisema aja üks Toronto Eesti Ühispanga direktoritest, Pärnu linnapea. Ta poeg Mait oli Agost viis aastat noorem ja ärevail sõjapäevil Ago onu talusse saadetud. Mait, kes nüüdseks lahkunud, tuletas ikka veel Torontos Agole meelde, kuidas see olevat teda ära tappa tahtnud. Ago pingutab mälu – nojah, talumaalt voolas oja läbi, ühest sügavamast kohast oli tehtud linaligu. Ago kui atsakam tegi seaküna tühjaks ja uljad noormehed kihutasid sellega allavoolu. Küllap küna läks ümber ja pisike poiss kartis uppumist.

Maitil oli ka Agost natuke vanem õde, kes püüdis talle saksa keelt õpetada. Kui Ago mõne sõna selgeks sai, andis proua Ernesaks talle biskviidi. Ago mäletab seda perekonda kui natuke peenemaid inimesi.

Korra oli Ago millegipärast ka talvel onu talus. Arvab, et see pidi olema jõuluajal, igatahes mindi saaniga kirikusse ja poiss pakiti kõvasti sisse. Tõeliseks elamuseks kujunes aga tagasisõit.

Agol lubati taga jalastel seista ja ohjad anti tema pihku. Milline uhke tunne! Ja kunagi hiljem juhtus, et keegi sugulane tuli talvel maalt saaniga neile Pärnusse külla. Paks lumi oli maas, saaniga linnasõit polnud mingi haruldus. Sugulane pakkus poisile hobust, et mingi sõitku linnas ringi. Ago võttis sõbra kaasa, pani selle saani istuma, tõusis ise taha jalastele püsti ja saksad tegi kõrvaltänavatel vahvat saanisõitu. Head rahulikud taluhobused kuulasid poisi sõna, nendega polnud muret. „Need on rõõmud, mis tänapäeva noorusele kättesaamatud,“ löövad Ago silmad veel nüüdki jutustades särama. „Mis on tänapäevane Cadillac selle kõrval!“

Pärnu 9. algkoolis õppis Ago nii vabariigi kui ka mõlema okupatsiooni ajal. Ei mäleta nendest aegadest midagi erilist, mitmekordne võimuvahetus ja sellega kaasnenud sündmused tekitasid poisikeses rohkem põnevust kui midagi muud. Isiklikku ellu liiga valusalt ei tungitud, kuid lausa puutumata ka ei jäänud. Isa vastvalminud maja natsionaliseeriti 1940. aastal, kuid välja kolima siiski ei pidanud. Isal lubati armulikult jääda oma maja kojameheks. Endise kurnaja kohta oli see küllalt viisakas kohtlemine. Et ta kahe takso omanikuna oli võõrast tööjõudu kasutanud, see oli uute võimumeeste juures ikkagi kirjas.

1940. aasta suvest mäletab Ago vaid isa ütlust, et venelased tulevad. Mis seal ikka, las tulevad. Tulevad tankide ja autodega. Oo, see on juba teine asi, Ago polnud elus tanke näinud, mis muud kui tänavale uudistama. Isa aga millegipärast ei tahtnud kodust välja minna. Poja palumise ja mangumise peale läksid siiski kahekesi. Ago pani tähele, et tänav oli inimtühi. Kuskilt nurga tagant paistis midagi, isa ütles, et vaata siit eemalt. Ei saanudki aru, kas need olid tankid või ainult veoautod, aga terve rida oli neid üksteise järel, mehed peal. See oli Agole põnev küllalt. Isa kiirustas koju, et noh, nüüd oled näinud, lähme aga. Saa sa täiskasvanud inimestest aru!

Väike intsident oli Agol hiljem uue korra esindajaga siiski, kuigi poliitilise maiguta. Tulid poisid kolme-neljakesi koolist,

tänaval palju inimesi ei liikunud, loopisid kive. Mitte millegi ega kellegi pihta, aga lihtsalt tuli tarvidus selgitada, kes jaksab kõige kaugemale visata. Ago kivi pörkas sillutiselt üles ja tabas möödasõitva miilitsamehe jalgratta kodaraid. Seadusesilm ronis rattalt maha, küsis poisi nime ja tahtis teada, kes ta isa on. Eks isa kutsutigi jaoskonda, kus talle kõvad kasvatusteaduslikud sõnad peale loeti. See muidugi andis saadud peapesu pojale edasi. Tegi karmilt selgeks, et tänaval ei tohi kive loopida ja kindlasti mitte miilitsa pihta.

Hiljem leidis veel aset üks isevärki sündmus, mille tõsidusest Ago alles tagantjärele aimu sai. Olid isaga saunas käinud ja asutasid end koju minema, kui esikus üks tuttav viipas isale, et istugu tema kõrvale. Rääkisid midagi sosinal, poiss tõrjuti eemale. Järgmise või ülejärgmise päeva õhtul läksid isa ja ema välja, olid kuidagi äreva olemisega ja käskisid lapsi vaikselt kodus olla ning koputuse peale mitte ust avada. Tõid neile vist ka tuutu jäätist ja lahkusid õhtul hilja. Ago aimas, et midagi on pahasti, soovitas õele, et poeme voodi alla. Tollal olid kõrged voodid, lastel oli seal päris mugav olla. Jäid magama ja järgmisel päeval ilmusid vanemad taas koju. Kardetud koputus oli jäänud tulemata. See oli küüditamisöö.

Sakslaste tulekul sai isa oma maja tagasi ja pere kolis avarasse korterisse ülakorrusel, kust üks kommunistide pere oli välja kolinud, sakslaste eest Venemaale putkanud. Varsti lahkus ka kino „Capitol“ omanik pr Ormisson, kes siirdus poja juurde Saksamaale. Sel oli veel suurem korter ja Petersid said lõpuks enda valdusse eluruumid, mida nad algusest peale olid soovinud.

Pr Ormissonist rääkides meenub Agole, et viimase eluajal oli talle kinoskäimine alati prii. Õieti ühe pommitamiseni, mille tagajärjel kino hävines. Pärnu linn 1941. aasta sõjasuvel palju kannatada ei saanud, kuid see üks väheseid rünnakuid jäi meelde. Ago pere oli oma kojamehe keldrikorteris, kui pomm

langes naaberaeda umbes kümne meetri kaugusele nende majast. Peenramaale jäi suur auk, maja selle külje aknad olid kildudeks ja puuseinad auke täis. Vigastada õnneks keegi ei saanud, kuid pärast seda veeti pööningule liiva, kaitseks süütepommide vastu. Turuplatsil jagati õpetust, kuidas fosfor-süütepommi kahjutuks teha, kui õigel ajal jaole said. Ago mäletab, et teda õhutati pommi põlevat otsa liiva sisse torkama, milleks poisikesel julgust ei jätkunud. Kas õpetus toimus tegelike või näidispommidega? Pomminduse erialal oleme Agoga mõlemad võhikud ja palume meid kumbagi mitte luiskajaks pidada.

Ka maal onu talus hingati sakslaste tulekul kergemini. Onu kaks poega kuulusid Punaarmee mobilisatsiooni alla ja varjasid end metsas. Nüüd ilmusid nad välja ning üks neist liitus kohe vabatahtlikult Saksa armeega. Ta langes Ilmeni all.

Ernesaksa pere redutas onu talus. Pereisa tuli ühel ööl kella kahe-kolme ajal koos Saksa sõduriga neile järele. Sakslasel oli külgkorviga mootorratas, andis maja ees signaali ja kogu pere jooksis välja. Agole oli see hiiglapõnev vaatepilt – mundris ja relvastatud mees. Nüüd püüab mõttes seda mälu pilti lahata ja enda esitatud küsimustele vastust leida. Miks tuldi öösel ja kuidas kogu nende pere sellele rattale mahtus? Oli neid rattaid ehk kaks? Kas ehk sõduril polnud võimalik päeva ajal teenistusest lahkuda? Oli kuidas oli, kuid Agot valdas kerge kahjutunne. Noorem mänguseltsiline läks koos relvastatud sõduriga minema ja tema jäi üksi.

Ago läks sügisel kooli tagasi, õppis vene keele asemel saksa keelt ja lõi vahel koduteel teise kooli poistega lahinguid, kuidas sa sõja ajal teisiti saadki. Nii palju muutus taas, et tuli koolis käia vahetustega. Paljud koolihooned olid antud sõjaväehaigla käsutusse ja klassiruumi tuli jagada.

Ja siis juhtus, et ühel 1944. aasta septembriööl tuli isa koju alles hommikul kella viie paiku ning andis emale korralduse hädavajalikud asjad kiiresti kokku panna, sõit läheb Rootsi.

Mida ema kiiruga kahmas, seda Ago ei mäleta, aga tema võttis Albert Kivika raamatu „Nimed marmortahvilil“. Mitte suures patriotismituhinas, vaid sellepärast, et tiitellehel seisis linna-pea pühendus. Raamat oli talle antud sakslaste ajal preemiaks värvilise metalli korjamise eest. Ago oli väga häbelik laps, aga tole raamatu kättesaamiseks pidi ta astuma „Endla“ teatri lavale, laskma linnapeal end rahva ees kättpidi õnnitleda. See raamat on Agol veel praegugi alles koos rōugetunnistusega, mille Rootsi jõudes raamatu vahelt leidis.

Pärnu sadamas, kohe sillaposti juures, seisis purjepaat nimega „Urve“, selle omanikud olid kaks Johansonit nimelist kaptenit. Paat oli rahvast täis, Petersi pere asus pardale. Ago mäletab vanemaid rääkivat, et sakslased olevat andnud loa vabalt minna, kuhu aga keegi soovib, sihtkohaks ei pea tingimata olema Saksamaa. Rääkida ju võib...

Kuupäev oli 21. või 22. september. Jutud käisid, et venelased olevat juba Tallinnas ja teel Pärnusse. Paat lahkus sadamast, ilm ei olnud kõige hullem. Kui oldi juba muulide vahelt väljas, avamerel, panid neli meest kaardilaua üles ja hakkasid bridži mängima. Nii palju ruumi ikka leidus, kuigi paat oli pilgeni rahvast täis. Ago istus esitäävil, hoidis purjenõõridest ja nautis lõbusõitu, oli see ju taas uudne elamus. Ei osanud seda reisi kuidagi mingisuguse põgenemisega seostada. Korra isegi tukastas ja oleks äärepealt merre lennanud. Sai mingist traadist kinni ja siis taipas, et on targem istekohta vahetada.

Veel poisikese jaoks natuke põnevust. Paadi ahtris lehvis Eesti lipp. Järsku ilmus paadi kõrvale allveelaev, umbes 10–20 meetrit neist eemal. Niipea, kui paadimehed märkasid, et veest hakkab midagi kerkima, tõmbasid nad lipu alla. Oligi Saksa allveelaev, kuulipildujad põgenikepaadi poole sihitud. Sõitis natuke aega nende kõrval ja siis kadus kedagi tülitamata. Võib arvata, et täiskasvanute hulgas palju neid ei leidunud, kes Ago rōvli-romantikast jagsid. Küllap hingati kergendatult.

Rootsi poole jõudes tugevnes lainetus, kuid lausa tormi paat ei sattunud. Gotlandi lähedal tulid Rootsi poolt mingid paadid neile vastu. Üks kaptenitest valdas rootsi keelt, vestles tulijatega. Alus randus Slites, Gotlandil.

Slites juhtus midagi, mis tegi uljast meresõitjast Agost harilikku mammapoja, kelleks ta end tagantjärele nimetabki. Millegipärast võeti nende paadist hulk inimesi ja paigutati ühele väiksemale laevale. Ago sattus ka nende hulka, vanematest eraldi. Põgenikke võis olla Ago arvamust mööda vast sadakond, küllap arvati, et seda on liiga palju. Liiatigi oli meri muutunud rahutuks ja nende alus õõtsus tugevasti.

Ena põllepaelte küljest pooleldi vägivaldselt eemaldatud Agot valdas esimest korda hirm ja paanika. Parata polnud aga midagi, sõideti Visbyse, kus sai taas vanematega kokku. Kummaline tagantjärele mõelda – ei mingit ohutunnet enne, kui olid juba vaba ja sõjast puutumata Rootsi pinnal.

Rootslased võtsid põgenikud hästi vastu. Nad paigutati mingisse pansionaati, lotad hoolitsesid nende eest, anti hästi süüa. Ago leidis teisi omaealisi lapsi, tal oli taas tore ja lõbus elu. Siis juhtus aga midagi, mis sundis poisi tundma tohutut häbi ja piinlikkust. Kõik meesisikud aeti mingisse võimlasse või suurde saali ritta ja kästi lahti riietuda. Seisid seal alasti ja lotad tulid suurendusklaasiga neilt täisid otsima. Ago oleks häbist maa alla vajunud, kuid talle ei jäänud märkamatuks, et suurematele poistele (neid oli seal küllalt umbes paarikümneseid) pakkus lausa lõbu lasta noortel neidudel oma intiimsemaid kehaosi luubiga uurida.

Põgenikud jaotati ära. Haritud inimesed toimetati kuskile mujale, lihtsurelikud jäid maha ning neile hakati tööd otsima. Ago isa võttis vastu talutöölise koha Kalmaris. Hakkas masinaga lehmi lüpsma ja kutsus poja appi. Ago pani lehma nisadele juhtmed külge, isa tegi järellüpsi, masin ei saanud ikka udarat korralikult tühjaks. Jälle poisile uudisasi, aga onunaise lüpsivirtuooslikkuse vastu masinad tema meelest ei saanud.

Elasid omaette majas, aga kraanist ei saanud vett sealgi. Kauaks nad sinna ei jäänud, sest ettevõtlik isa polnud oma lastele hariduse andmise mõttest loobunud. Kust seda haridust Rootsi maakolkas võtta! Sai kuskilt kuulda, et Göteborgi läheduses on palju eestlasi ja tekstiilitööstus. Sõnagi rootsi keelt oskamata võttis kätte ja sõitis rongiga sinna maad kuulama. Ago imestab siia maani, kuidas ta isa igal pool kõigega hakkama sai, kuigi ei õppinud rootsi ega ka inglise keelt iial ära.

Isa tuli tagasi kindlate kavadega. Teatas nii oma perele kui ka taluperemehele, et meile aitab siin töötamisest, sõidame ära. Tööandja sai selle peale väga pahaseks, keeldus kraami vedamiseks hobust andmast. Ega põgenikel seda nii laialt olnudki, mõned toolid-lauad ja magamisasemed oli valitsuselt ikka saadud. Siiani olid neil kogu aeg olnud kasutada pererahva jalgrattad. Neid peremees ära ei võtnud, kuid lasi kummid tühjaks.

Isa rääkis naabrimehega (mis keeles küll?), see oli hoopis sõbralikumaa loomuga, tuli oma hobusega ja viis nad rongile. Sõideti Göteborgi, isa-ema leidsid töökohad, elasid ühes suures majas, hulk eesti põgenikke koos. Rootslased olid ehitanud oma vabrikutöölilistele barakid. Ago mäletab, et seal oli palju inimesi Prangli saarelt. Ta ei teadnudki, et Eestis selline saar olemas oli, aga nüüd olid selle elanikud seal ja põlgasid õ-häälikut nagu päris-saarlasedki, kuid ei asendanud seda ka millegi õ-taolisega. Lubasid Agole „vastu korvi“ anda, kui see neid millegagi pahan-das. Kõik olid tekstiilitööstuses ametis, koolivaheajal töötas seal ka Ago. Köök oli ühine. Kõik püüdsid hoolega raha säästa. Auto tõi päev-paar vana leiba, mida müüdi soodsa hinnaga. Seda osteti agaralt kokku. Inimesed tulid, rootsi leivapätsid nagu puuhalud süles. Metsast lubati kuivi puid tuua puupliidi jaoks, millel toitu keedeti, jälle Agole uus ja tundmatu tore värk.

Ago pandi Rootsi kooli seitsmendasse klassi. Keelt polnud ta veel õppida jõudnud. Õnneks avati aga varsti Göteborgis eesti kool.

Selle panid käima August ja Marta Leht, mõlemad endised Tartu kooliõpetajad. Vana Leht, nagu teda koolis hüüti, õpetas 4., 5., 6. ja 7. klassi, kõik ühes toas, proua tegeles alamate klassidega. See polnud täienduskool, vaid Rootsi riigi poolt tunnustatud kool, rootslastega sama programmiga. Algkoolist keskkooli pääses eksamiga. Vana Leht rõhutas ikka, et kõik poisid peavad keskkooli sisse saama. Tüdrukutest ta suurt ei hoolinud.

Ago meenutab, kuidas vana Leht korra kamandas kõik vanemad poisid ritta, võttis taskunoa ja käskis suud avada. Kraapis poistel noaga kivi hammastelt ära. Küllap ta teadis, et lastevanemad suures säästmistuhinas ei hoolinud laste hambaarsti juurde viimisest, mindi vaid siis, kui häda käes.

Ago meenutab klassivendi, kes kõik hiljem Kanadasse tulnud ja kõrgema hariduse saanud. Seal olid klassi priimus Helmut Sandström, Raimund Pahapill, Ernst Õunpuu, Jaan Soosaar, Jaan Karlson. Lisab mu kulmukergitusele viimase nime puhul, et see oli meie mõlema kadunud sõber Jaan Lepp, kes ei julgenud Rootsisis oma nime all esineda. Ta samanimeline kolonelleitnandist isa oli üks esimesi, kes 1940. aasta juulis arreteeriti, tema kõrvaldamise eest kandis hoolt kurikuulus Boris Kumm isiklikult. Järgmise aasta detsembris hukati ta Kirovis. Rootsi oli Venemaale liiga lähedal. Kanadasse ümber asununa muutus Jaan uuesti Lepaks.

Kõik poisid lõpetasidki Rootsi keskkooli reaalaru (*praktiska mellanskola*), mis kestis neli aastat. Ainukesena läks humanitaarharu (*kommunala mellanskola*) Raimund Pahapill, kes arvatavasti juba siis teadis, et tahab artistiks saada. Agol polnud kindlaid kavatsusi, õppis ikka veel vanematele, mitte endale. Läks koos sõpradega inseneriteaduskonnaks ette valmistuma.

Rootsi keskkoolis liitusid nendega Harald Kivi ja Ago ainus Pärnu-aegne sõber Avo Andrekson, jõuka kaupmehe poeg. Avo isal oli Pärnu silla juures suur kaubamaja. Ta suri 1938. aastal pimesoolepõletiku tagajärjel. Ema küüditati Siberisse, Avot

kasvatas ja koolitas kümme aastat vanem õde Linda. Mõlemad kasutasid pommitamise puhul nende keldrikorterit varjendiks. Avo lõpetas Chalmersi Tehnikaülikooli ning abiellus rootslannaga. Sellest abielust sündinud poeg Peter läbis sama ülikooli ja temast sai nimekas teadur. Enne pandi aga ka Peter eesti algkooli, sest eestlaste arvates oli Rootsi koolide tase liialt alla käinud. Avo on surnud, kuid teadlasest poeg on Eestile ja eestlusele lähemale nihkunud. Tema abikaasa on ajakirjanik ja poliitik Marianne Mikko.

Inseneriks saamiseks Agol lusti ei olnud, kuid ka ühtki teist karjääri ei mõlkunud mõttes. Gümnaasiumi esimene klass jäigi tal lõpetamata, 1951. aastal siirdus pere Kanadasse. Sugulane Londonis (Ontario osariigis) muretses vanematele töökohad, Ago asus edasi õppima gümnaasiumi 13. klassis. Eks inglise keelega olnud ka maadlemist, kuigi seda oli Rootsis õpitud. Ago tundis, et peab tugevama põhja alla saama ja otsustas 13. klassi läbi teha, et oleks ülikooliks kindlamini ette valmistatud.

Inseneriteaduskonda Londonis polnud ja sellepärast puudus ka gümnaasiumis sellekohane ettevalmistus. Agole oli see päris hästi meelt mööda. Lõpetas klassi heade hinnetega, ainult inglise keel oli nõrgavõitu.

Ago sai ülikooli sisse ja tal vedas. 13. klassis käisid kõik nõustaja ehk *counsellor*'i jutul. See küsis Agolt, mida ta õppida tahab. Ago ei teadnud. Isa soovitas õppida hambaarstiks ja pojalt polud ka selle vastu midagi, aga Londonis polnud vastavat teaduskonda ja Londonist Torontosse õppima sõita olnuks liialt kulukas. Nõustaja soovitas arstiteadust, mida saaks kohapeal õppida. See oli aga pikk kursus, Ago ei tahtnud liiga kaua vanemate kulul elada. Nõustaja nõuande oli, et kui tahad arstiks saada, siis õpi ja unusta kõik muu.

Selle nõuande järgi Ago käiski. Tollal tuli läbida kaheaastane eelkursus ehk *pre-medicine*, siis alles pääses arstiteaduskonda. Ka seal oli nõustaja ning sellega oli Agol taas õnne. Talle teatati pärast kaht aastat, et ei pääse arstiteaduskonda, kuna hinded pole

küllalt head. Hinnete keskmise töid alla inglise keel ja botaanika, mõlemad kohustuslikud ained. Nõustaja leidis, et kui need kaks ainet välja jätta, siis on keskmine palju parem kui paljudel, kes vastu võeti. Lubas minna administraatoriga rääkima. See andiski nõusoleku tingimusega, et Ago läheb suvel kooli ja teeb inglise keele eksamid uuesti. Kerge see suvi Agole ei olnud. Öösiti käis Labatti õllefabrikus tööl ja hommikul kell 9 kooli Shakespeare'iga tött vahtima.

Agol vedas järjekordselt. Augusti lõpul pidi olema inglise keele eksam, kuid juba sama kuu algul tuli talle teade, et on arstiteaduskonda vastu võetud. Ago otsustas kohe, et jätab eksamile minemata. Lendad veel läbi ja ongi karjäär mokas. Astus ülikooli uksest sisse nagu õige mees ja tegi kursuse läbi. Siis aga avastas keegi paberikoi büroos, et sellisele mehele ei saa lõpudiplomit anda, inglise keele eksam on tegemata. Teised naersid ta välja ja löid käega. Kui mees ilma selle eksamita arstiteaduse kursuse ilusasti läbi tegi, siis pole talle seda nüüd ka vaja. Tunnistame tohtriks ja asi nudi. Vedas.

Londonis ülikooli lõpetanud, tuli Ago Torontosse, tegi St. Michaels'í haiglas ühe aasta praktikat, millest tollal piisas, et saada perearstiks. Nüüd nõutakse kaheaastast praktikat. Agol oli leivateenimisega rutt, tahtis vanemate kulult ära, liiatigi oli ta vahepeal jõudnud abielluda.

Abielusadamasse jõudsin lõpuks minagi ja sealt algas mu tutvus Agoga, esialgu küll üpris pealiskaudne. Ta oli nimelt mu abikaasa perearst. Mina ise hoidsin tohtritest aupaklikusse kaugusse. Mõtlesin, et olen nelikümmend aastat tervena elanud, elan sama moodi edasi. Hakkad arste tülitama, küll nad juba sulle mingi vea leiutavad. Kui kasupoeg suhkruhaigeks jäi ja Ago teda haiglasse vaatama tuli, kohtasin tohtrihärrat juba isiklikult, kuid lähemat tutvust ei tekkinud. Siis sain autoroolis järelsõitjalt matsu selga ja läksin igaks juhuks Ago kabinetti, et las kompab

ja teeb kindlaks, et selgroog mõnd tõsisemat viga ei saanud, mis ehk kord vanas eas välja lööb. Ei ta leidnud sealt tuhkagi, aga mõnusat juttu hakkasime röntgenivõtete ja muude protseduuride vahel heietama küll.

Ago meenutab oma „vana head Rootsi aega“ ja põgenike-laagreid. Kuskil oli ta koos Helga Nõuga, kes siis kandis Raukase nime ja kelles veel ei osatud näha tulevast viljakat kirjanikku. Eredalt jäid Agole meelde aga Helga vanemad. Mis ametit Raukased varem olid pidanud, seda ta ei tea, kuid laagris tegid nad omavalmistatud nukukudega nukuteatrit. Rootslased olid sellest ülimalt imponeeritud. Kust nende valmistamiseks materjali hangiti, ei oska Ago öelda, kuid kinnitab, et nukud olid fantastilised, lausa professionaalne töö.

Kuskil laagris oli ka eesti kool käimas ja emakeele õpetajaks oli August Gailit. Ago pihib, et kuulas ühe kõrvaga õpetaja juttu, kuid silm puhkas hoopis ta kena tütre peal. Noormees oli jõudnud sellesse ikka, kus hakkas uduselt koitma, et tütarlapsed ei olegi ainult patsist sikutamiseks, vaid nendega kannatab üht-teist parematki teha, kui oled aga mees ja oskad.

Algpäevadel Rootsis käis ikka jutt, et ega me siia kauaks ei jää, varsti läheme Eestisse tagasi. Kuidas just see minek pidi teoks saama, sellest poisikesel aimu ei olnud ja eriti ei huvitanudki. Peaasi, et saab tagasi, iga algul põnev tundunud seiklus hakkab pikapeale tüütama. Aga siis tulid vanemad kuskilt koju ja rääkisid sootuks imelikku juttu. Keegi oli lugenud Nostradamust ja jõudnud arvamusele, et kollane rass võtab maailma üle. Mis pagana kollane rass? Ago polnud sellest kuulnudki. Mustad olid olemas, jah. Lapsena sai loetud Henryk Sienkiewiczzi raamatut „Läbi mustade maa“, oli jõe põnev. Nüüd räägitakse kollasest, jälle uus värk. Eestisse tagasi minekust enam ei sõnagi. Kas see kummaline kollane rass rikkus selle mineku kuidagi ära või?

Nüüdseks on Ago oma perearsti rolli ammu minetanud. Hakkas Kodaki fototehase arstiks, nii oli mugavam. Loobus aastate

edendes ka sellest, kuid mõned oma kunagistest patsientidest säilitanud ning hoolitseb nende eest. „Töötan täpselt nii palju, et tasub arsti litsentsi alles hoida,“ muigab Ago. Mõtleb heldinult vanematele, kes tegid kõik, et talle haridust anda.

„Isa suitsetas end surnuks,“ nendib Ago nukralt. „Ema naak-sus ta kallal eluaeg, et jätku ometi see suitsetamine. Mäletan, kuidas pidin talle sõja ajal paberrossihülsse toppima. Ei vana jätnud suitsetamist, suri 63-aastaselt kopsuvähki. Elas aga siiski küllalt kaua, et näha oma unistuse täitumist: poeg sai hariduse.“

Ema elas 92-aastaseks. Pärast isa surma abiellus ta ühe lätlasega. Viimastel aastatel sai ta mitu insulti ja nendest tekkis dementsus. Lõpuks, kui ta ei saanud enam endaga hakkama, kutsus mu õde ta enda juurde Sault Ste. Marie. Elas soome vanadekodus. Mul on kerge süütunne, et ei käinud teda lõpuotsas enam vaatamaski. Kui viimati käisin, ei tundnud ta mind ära.

Õde elab endiselt Sault Ste. Maries. Ka tema abiellus lätlasega kohe pärast gümnaasiumi lõpetamist. Me ei suhtle palju, kuigi me vahel pole mingit pahandust olnud. Oleme lihtsalt niivõrd erinevad, et pole teineteisega kuigi palju kõnelda.“

Ago tõmbab hinge ja kogub mõtteid. Mina aga mõtlen ta enda loodud perele ja Eestimaale, kus juba ammu sinimustvalge uhkelt lehvib. Juhin jutu selles suunas.

Jah, Agol ja ta perel on Eesti ja eestlusega tegemist olnud omajagu. Poeg on ainus, kes pole siiani oma jalga Eesti pinnale tõstnud. Ta abikaasa on Küprose türklase ja iirlase segu, on külastanud küll Istanbuli, kuid mitte Eestit. Ago ja ta hamba-tehnikust abikaasa Tea kodu uksed on olnud paljudele kodu-eestlastele avatud, ka on nad ise kodumaad külastanud. Esimest korda läks Ago 1987. aastal tütar Normaga kahekesi. „Tema on mul eestlusest kangesti huvitatud,“ pihib Ago ja lisab tooniga, mis tahaks nagu olla süüdistav, kuid kuidagi sellisena välja ei kuku: „Sinu luuletustest see kõik algas!“

Nii, pihtimise kord on minu käes. Aastaid tagasi hakkasin tõesti pooleldi koeruse pärast luuletusi vorpima ja määrisin hulga puhast paberit ära, kuni lõpuks ei saanud enne rahu, kui olin isekirjastamise korras kolm kogu välja andnud. Ja siis tuli Ago sellise jutuga, et tema võõrsil sündinud ja kasvanud tütreke on hakanud neid õhinal lugema. Peab küll vahel sõnaraamatu abiks võtma, aga jonni ei jäta. Agol muidugi hea meel, et tütar loeb eestikeelset kirjandust. Ja kui keegi arvab, et minu kõrvad sellest liikuma ei hakanud, see eksib. Seesama Norma ongi meie ühine kiindumus. Eks isad ikka hellita tütreid rohkem kui poegi. Ja vanaätist kirjamehele ei jäta kindlasti mõju avaldamata, et keegi noor neiu tema värsikestest lugu peab. Neil harvadel puhkudel, kui me Normaga põgusalt kohtume, vahetame vandeseltslaslikke pilke, milles peegeldub vastastikune tänutunne. Vabandan pettumuse pärast nende lugejate ees, kes ootasid pikantsemat varianti. Jah, selle kena tüdruku pärast meil Agoga tüli ei tule. Pigem vastupidi.

Ago meenutab oma esimest Eesti-külastust. See oli tegelikult turismireis Nõukogude Liitu, ikka Aerofloti lennuki ja nõukogude giidiga. Grupis oli üksteist eestlast. Nendest on Agol meeles Valdo Loit abikaasaga, Heino ja Reet Kasak, Ervin ja Tiiu Hopp ning Ilmar Martens. Lendasid kõigepealt Helsingisse ja sealt Viiburisse. Selle olid aga venelased juba oma linnaks tunnistanud, nende tolliametnikud tulid peale, tuhnisid kõik läbi, reisijate taskud kaasa arvatud. Sealt lennati Leningradi, ööbiti uues „Pribaltika“ hotellis. Ilus linn, aga venelik, tellingud igal pool üleval. Vaadati üle ka Moskva, oli seegi huvitav ja olnuks kindlasti veel huvitavam, kui saanuks seal vabalt ringi liikuda.

Siis viis Aerofloti lennuk nad Riiga. Agol oli tõsine hirm, et nad selle sõidukiga küll päralt ei jõua. Ees istuva mehe toolileen kägises mis hirmus ja vajus ikka Agole sülle, pidi seda aina tagasi lükkama. Päralt nad siiski said ja veendusid, et Riia on ilus linn, mida tahaks veel kord näha.

Inturisti giid, noorem naisterahvas, ei suutnud kuidagi aru saada, miks reisijad tahavad nii pikka aega Eestis veeta. Ju ta vist ei taibanud, et tegu on eestlastega. Buss viis reisiseltskonna Pärnusse. Seal oli ette nähtud lõunasöök endises „Grand Hotellis“, mis paikneb kohe Koidula platsi juures. Seda tundis Ago hästi. Mäletas poisieast, kuidas sinna tuli Tallinnast buss. Sealt astusid inimesed välja, kohvrid kirevaid silte täis kleebitud. Ago imestas, et küll need inimesed on ikka palju reisinud ja võõraid maid näinud. Nüüd seisis ta ise külalisena seal. Kunagine kodu oli vaid umbes saja meetri kaugusel. Vabalt liikuda muidugi ei lubatud, kuid Ago ei saanud kiusatusest võitu ja pani plehku, tahtis näha, mismoodi maja nüüd välja näeb. Käis piilumas, sisse astuda ei söandanud, seal elasid uued inimesed.

Pärnust läks sõit edasi Tallinnasse. „Meid oli ainult üksteist inimest, aga terve 45-kohaline buss oli ainult meie päralt,“ meenutab Ago, „nii käis see Inturisti värk, meid kohalikega kokku lasta ei tahetud. Ega ma polnud palju enne Tallinnas käinudki, mind viidi sinna kolme-nelja-aastasena. Külastasime ema onu, Voogas oli vist ta nimi. See oli rikas mees, tal oli mitme korteriga maja, grammofon ja puha. Tallinnast mäletasin peamiselt trammi, seda ju Eestis mujal ei olnud. Mulle meeldis korjata trammi-pileteid. Ei mäleta, mis ma nendega tegin.“

Nõukogude ajal külastas Ago veel paar korda Eestit. Abikaasa Tea käis seal oma erialalist loengut pidamas ja hambatehnikutele midagi viimas, neil oli ju kõigest suur puudus. Said paljude hambaarstidega tuttavaks, nüüdne professor Taavo Seedre peatus hiljem kuus nädalat nende juures.

Ka taasiseseisvunud Eestisse on tehtud paar külastust. Ago ainus sugulane seal on Malle Aarik, kelle tollal alles plikaohutu tütar on nüüd abielus ooperilaulja Ain Angeriga. Ka neid on Viinis külastatud.

Viimane Eesti külastus leidis aset 2009. aasta 1. detsembril, kui Ago tunnistati Tartu Ülikooli auliikmeks. Ago rõhutab, et

auliikmeks, mitte audoktoriks, kardab end teenimatute loorberitega pärjata. Ago ei olnud minekust eriti huvitatud, ajas sõrad vastu, et kes sellisel aastaajal tahab Eestisse minna. Et kui tahavad teda austada, las austavad, peab ta siis tingimata ise kohal olema. Sõbrad Endel Tulving ja Jüri Daniel hakkasid peale käima, et tuleb ikka minna, see on nii tore tseremoonia. Lõpuks naabrimees ja parim sõber Tulving käis viimase trumbi välja, et kui Ago läheb, siis tuleb tema kaasa. Sellega olid Agol viimased relvad käest löödud, alistus ja nõustus minema. Nüüd on tagantjärele hea tunne, et läks, tseremoonia oli tõesti meeltülendav. Sõber Endel käis enne Pariisis, sai seal suure tunnustuse ja tuli siis Tartusse. „Teine auliige on Elmar Tampõld,“ mainib Ago, „teisi ma Kanadas ei tea olevat. Nojah, eks ma selle Tartu Ülikooli fondiga õiendasin, sellest see kõik tuli. Talvel pole Eestis tõesti suurem asi olla, pime ja külm, vihma tibutas ka. Aga see käik oli ikka tore küll!“

Ka minul on vedanud, et sellise sõbra leidsin, tema tütrekesest rääkimata.